

Viipurista 1940 kadonneiden taideteosten kohtaloita

■ Hannu Takala

Syksyllä 2010 tuli Suomessa ensimmäistä kertaa julkisuuteen tietoja Eremitaasin taidemuseon arkistosta 1980-luvulla löytyneestä dokumentista, joka käsittelee Viipurista keväällä 1940 pois vietyjen taideteosten kohtaloita. Tähän asti tuntemattoman dokumentin perustiedot on syytä julkaista nyt kokonaan tutkijoiden tiedoksi.

Ennen talvisodan päättymistä vain murto-osa luovutetuille alueille jääneestä yksityiskotien irtaimistosta ja museokokoelmista ennätettiin siirtää turvaan läntiseen Suomeen. Ne, jotka eivät syksyllä 1939 ryhtyneet evakuoimistoihin, menettivät pääsääntöisesti omaisuutensa. Museokokoelmista katosi noin 84 %. Toistaiseksi ei ole olemassa mitään arviota siitä, kuinka paljon yksityishenkilöt menettivät kulttuurihistoriallisesti arvokasta omaisuutta, kuten taideteoksia, veistoksia, tyylihuonekaluja ja muuta kansallisesti merkittävää irtaimistoa. Julkisesti ei ole juuri aikaisemmin pohdittu sitä, mihin luovutetuille alueille jääneet museokokoelmat ja yksityinen irtaimisto Karjalasta katosivat vuosien 1940–41 aikana.

Eremitaasin dokumentti

Arkistoaineisto, joka käsittelee suomalaiskoodeista Leningradiin talvisodan jälkeen siirrettyjä taideteoksia, päättyi Suomeen jo vuonna 1988. Tuolloin arkkitehti Juha Lankinen sai omien tutkimustensa yhteydessä itselleen muutamia kopioituja sivuja Eremitaasin taidemuseon arkistosta. Ensimmäisenä tutkijana dokumentin tietoja hyödynsi viipurilainen opiskelija Svetlana Matvienko, jonka Viipurin suomalaisajan taidetta käsitellyt opinnäytetyö hyväksyttiin Pietarin yliopistossa vuonna 2010. Työssään Matvienko myös viittaa Viipurista 1940 Eremitaasiin siirrettyihin taidekokoelmiin (Matvienko 2010). Tosin jo vuonna 2002 Viktor Stepakovilla näyt-

täisi olleen tietoja dokumentin sisällöstä kirjoittaessaan Kannaksen asuttamisesta sotien jälkeen. Stepakovilta kuitenkin puuttuu lähdetiedot (Tikka ym. 2002, 19–20).

Julkisuudessa dokumentin uutisoi ensimmäisenä *Hufvudstadsbladet* syyskuussa 2010, jolloin toimittaja Anders Mård esitteli dokumentin sisältöä liittyen Eremitaasin taidemuseon filiaalilin avaamiseen Viipurissa (Mård 2010). Lehtiartikkelin tietojen perusteella Mårdin hallussa ei kuitenkaan ole ollut kuin osa dokumentista. Mistä Mård oli dokumentin saanut, on epäselvää. Tämän kirjoittaja sai dokumentin haltuunsa Juha Lankiselta syksyllä 2010 sen jälkeen, kun Karjalan museoiden tuhoa käsitellyt tutkimus (Takala 2010) oli valmistunut ja tutkimusta oli tarkoitus laajentaa muun suomalaisen kulttuuriomaisuuden tuhojen tutkimiseen talvisodan jälkeisessä Karjalassa.

Dokumentin sisältö

Etupäässä Viipurista, mutta myös muualta luovutetusta Karjalasta Leningradiin siirrettyjä taideteoksia käsittelevä dokumentti jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäinen dokumentti (f. 1, op. 5, d. 2557) on yhteensä 18 sivun mittainen raportti. Kyseessä on Viipurin kaupungin väliaikaishallinnon päätöksellä kaupungista keväällä 1940 poisvietyjen taideteosten ja veistosten luettelo. Dokumentissa on tiedot yli 250 taideteoksesta. Luettelon tiedot on mahdollista jakaa useaan päälukuun.

Ensinnäkin Viipurissa sijainneeseen väliaikaisvarastoon on siirretty eri puolilta kaupunkia yhteensä 17 maalausta. Töiden joukossa on muiden muassa Juri Repinin maalaama F. I. Sergejevan muotokuva vuodelta 1921 ja neljä Toivo Talven maalausta. Osoitetta, josta teokset on siirretty, ei ole mainittu.

Toisekseen on luetteloitu kaikkiaan 35 Mon Repos'n kartanosta vietyä maalausta ja veistosta. Kaikista teoksista on mainittu aihe ja osasta myös tekijä ja valmistumisvuosi. Esimerkiksi James Swintonin maalaama ”Naisen muotokuva” vuodelta 1848 sekä useita Mon Repos'n puisto esittäviä akvarelleja on töiden joukossa.

Kolmas ja laajin listaus käsittää yhteensä 73 Viipurin sotasaalisvarastoon siirrettyä maalausta. Näiden teosten alkuperätietoja ei ole mainittu, mutta jokaisen teoksen tekijä ja aihe on mainittu. Sotasaalisvaraston teoksista 26 on merkitty siirrettäviksi edelleen museokokoelmia varten muualle.

Neljänneksi Viipurin sotasaalisvarastoon on siirretty 28 teosta Terijoelta, seitsemän Sortavalasta ja kaksi Lavolasta. Sen jälkeen dokumentti jatkuu 31.5.1940 päivätyllä raportilla, jossa kolme nimeltä mainittua venäläistutkijaa selvittää lyhyesti Karjalais-suomalaisessa tasavallassa ja Karjalan kannaksella tehtyjen tutkimusmatkojen tulokset. Kiinnostava tieto on, että tutkijat ovat päättäneet jättää kahdeksan Mon Repos'n kartanosta vietyä teosta ”paikallismuseoon”. Tämän mukaan venäläisillä olisi siis ollut heti talvisodan jälkeen suunnitelma oman museon avaamisesta Viipurissa.

Dokumentti päättyi kolmeen listaukseen. Joulukuun 10. ja 11. päivinä 1940 on luetteloitu 87 Eremitaasin taidemuseoon siirrettävää teosta. Koneella kirjoitetun luettelon marginaaliin on myöhemmin lisätty käsin teosten uudet luettelointinumerot. Dokumentin viimeinen osio on 7.7.1940 Leningradissa tehty luettelo, jossa Eremitaasin taidemuseon komissio esittää, miten valloitetuilta alueilta hankitut taideteokset ja veistokset jaetaan Eremitaasin ja Venäläisen taiteen museon kesken.

Tämän yksityiskohtaisen listauksen lisäksi on Suomeen päätyneet myös yksi sivu toisesta dokumentista, joka niin ikään käsittelee Viipurista Leningradiin siirrettyjä taideteoksia (f. 1, op. 5, d. 2555). Kopio on keskeltä alkuperäisdokumenttia, jonka informaatioarvo on täten puutteellinen, mutta sen olemassaolo on sitäkin merkittävämpää, koska se kertoo, että Eremitaasin arkistossa on enemmänkin Karjalasta vietyihin taideteoksiin liittyviä tietoja.

Suomalais-venäläinen tutkimushanke

Viipurista ja muualta luovutetusta Karjalasta Leningradin museoihin vietyjen taideteosten selvittäminen liittyy ympäri Eurooppaa tehtävään tutkimukseen, jossa jäljitetään toisen maailmansodan aikana kadonneita museoesineitä ja yksityishenkilöiden omaisuutta. Suomalaiset tutkijat ovat toistaiseksi kunnostautuneet etenkin natsi-Saksan varastamien taideteosten etsimisessä suomalaismuseoista ja suomalais-sotilaiden Itä-Karjalasta varastamien esineiden tutkimisessa (esim. Hakkarainen & Koivulahti 2007; Pimiä 2007). Myös nämä ovat tärkeitä tutkimusaiheita, mutta sodassa kadonneen suomalaisen kulttuuriperinnön tutkimus ei ole ollut suosittua.

Jotta suomalaisista museoista ja yksityiskodeista kadonneen omaisuuden jäljittäminen ei jäisi arkkitehtien ja arkeologien harteille, on Lahden kaupunginmuseo käynnistämässä aihetta käsittelevää suomalais-venäläistä poikkitieteellistä tutkimushanketta. Hankkeen tarkoituksena on tehdä systemaattinen tutkimus venäläisissä arkistoissa ja selvittää niistä löytyvät maininnat suomalaisten omistuksessa olleista taideteoksista. Erityisen kiinnostuksen kohteena on, löytyykö arkistoista mainintoja Karjalassa sijainneiden museoiden kokoelmista.

Lähteet

- Aktyi priema muzeinyih predmetov ha postojannoehranenie 29.6.–9.9.1940. Eremitaasin taidemuseo, arkisto, f. 1, op. 5, d. 2555.
- Aktyi priema muzeinyih predmetov ha postojannoehranenie 10.11.–28.12.1940. Eremitaasin taidemuseo, arkisto, f. 1, op. 5, d. 2557.
- Hakkarainen, Maarit & Koivulahti, Tiina 2007. Research into art looted by the nazis – an important international task. *Nordisk museologi 1/2007*, 58–73.
- Matvienko, Svetlana 2010. *Artistic life in Finland late 19th–early 20th century on Vyborg's example*. Julkaisematon opinnäytetyö, Pietarin valtion yliopisto.
- Mård, Anders 2010. Kommer Viborgs konsskatter hem? *Hufvudstadsbladet 7.9.2010*.
- Pimiä, Tenho 2007. *Sotasaalista Itä-Karjalasta*. Jyväskylä.
- Takala, Hannu 2010. *Karjalan museot ja niiden tuhoutumisen talvi- ja jatkosodassa*. Helsinki 2010.
- Tikka, B. & Balasov, J. & Stepakov, V. 2002. *Karjalan kannas sotien jälkeen*. Pietari.

Kirjoittaja on arkeologi ja filosofian tohtori.